

УДК 631.95:005.5

П.С. Зоря

ІННОВАЦІЙНІ ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ УПРАВЛІННЯ ЕКОЛОГІЧНИМ ВИРОБНИЦТВОМ У СІЛЬСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ

У статті подано теоретичне обґрунтування інновацій та інноваційного менеджменту. Розкрито ознаки інноваційного підприємства. Визначено їх роль у підвищенні ефективності управління виробництвом екологічно чистої продукції в сільському господарстві. Запропоновано заходи щодо впровадження управлінських інновацій у галузі екологічного виробництва сільськогосподарських підприємств.

The article presents theoretical substantiation of innovations and innovative management. Also enumerated a number of foreign and domestic scientists who were engaged in environmental management, efficiency of environmental control manufacturing Reveals signs of innovative enterprises. Due to the economic crisis established a number of industrial companies around the world. Defined their role in improving efficiency in the management of organic production in agriculture. Analyzing the foreign experience of effective implementation of clean production allowed us to identify the principles that positively set them apart from other enterprises in solving environmental problems, and have an innovative component, which is provided in the article. Provided drawing management types of innovation processes. By famous foreign scientists given a reasonable definition of innovative enterprises and the innovation as economic science can be presented. An example of successful promotion of the effective use of innovation in management at domestic enterprises. On the basis of strategic control, which is the content of the activities of higher management in a company and provides accounting, evaluation and analysis of results of development and realization of the perspective concept of innovation describes important aspects of the policy of effective management of the enterprise. The activities proposed for the implementation of managerial innovations in the field of ecological production of agricultural enterprises.

Ключові слова: управління екологічним виробництвом, інновація, інноваційний менеджмент, заходи, природні ресурси, ефективність управління.

Key words: environmental, production, innovation, innovation management, activities, natural resources, efficiency of management.

Сьогодні з упевненістю можна стверджувати, що світова економічна криза негативно вплинула на результати діяльності всіх без винятку підприємств.

У зв'язку з цим все більш жорстке суперництво на міжнародному ринку ставить перед промисловими підприємствами різних країн нові проблеми: обмеженість часу, необхідного для створення виробу й організації його продажу; необхідність підвищення якості процесів проектування і виробництва; конкуренція на ринку виробників; безпосереднє зниження витрат (прямих капітальних; оплати праці у виробництві, підрозділах логістики тощо).

Складні економічні умови функціонування вимагають і від екологічного виробництва сільськогосподарських підприємств усе більших зусиль на шляху до саморозвитку, пошуку нових напрямів діяльності, винайдення резервів зниження витрат, що відповідає цілям стратегічного розвитку підприємства, впровадження все більш нових методів ефективного корпоративного управління.

Саме тому інноваційний тип розвитку все частіше пропонують у своїх виступах економісти, практики, представники влади, політики, пропагуючи його як один з альтернативних варіантів виходу з кризи.

Сучасний економічний розвиток характеризується посиленням ролі науково-технічного прогресу та інтелектуалізації основних чинників виробництва. На частку нових знань, що втілюються у технологіях, обладнанні, освіті кадрів, організації виробництва в розвинутих країнах, припадає від 80 до 95 % приросту ВВП [3]. Впровадження нових технологій стало ключовим чинником успіху в ринковій конкуренції, основним засобом підвищення ефективності виробництва і поліпшення якості товарів і послуг. Управлінські, економічні, екологічні нововведення є необхідною умовою успіху в конкурентній боротьбі, передумовою отримання надприбутків за рахунок монопольного присвоєння інтелектуальної ренти, що утворюється при застосуванні нових продуктів і технологій.

Тому, на наш погляд, сучасні наукові дослідження дозволяють обґрунтовано класифікувати й узагальнювати управлінські інновації в галузі ефективного екологічного виробництва сільськогосподарських підприємств.

Широта проблеми визначає різноманіття публікацій, що її висвітлюють. Питаннями екологічного менеджменту, ефективністю управління екологічним виробництвом займалися такі зарубіжні та вітчизняні вчені: Барбашин А.І., Войтов А.Г., Гаєвська Л.М., Добринін В.А., Кудakov А.С., Кулішов В.В., Ландар Г.І., Мельник Л.Г., Мінакова А.Г., Пахомовий Н.В., Петрович І.М., Покропивний С.Ф., Примак Т.О., Ріхтер. К.К., Семенов Б.А., Устенко О.Л., Христенко С.І., Цимбалюк С.О., Шевчук В.Я., Фокін С.А та багато інших.

Високо оцінюючи вагомі внески теоретичних та практичних розробок дослідників, маємо відзначити певну недостатність висвітлення у сучасній науковій літературі шляхів впровадження та створення інноваційного управління ефективністю екологічного виробництва на сільськогосподарських підприємствах.

Метою статті є формулювання рекомендацій щодо уможливлення ефективного впровадження управлінських інновацій в галузі екологічного виробництва сільськогосподарських підприємств як передумови конкурентоспроможності екологічної продукції.

Оскільки основним призначенням екологічного підприємства є виробництво екологічно ефективних товарів, послуг екологічної спрямованості та формування у насе-

лення країни, регіону культури здорового способу харчування і життя, то розвиток даного виду аграрного виробництва є відображенням як глибокої заклопотаності передової громадськості зростанням екологічної кризи, так і розумінням економічної вигоди від зниження забруднення і споживання ресурсів. Наповнення сучасного ринку екологічно чистими товарами і боротьба з техногенним забрудненням стали життєво важливими умовами сталого розвитку світової цивілізації. Це один із найважливіших кроків до підвищення ефективності використання природних ресурсів і навколишнього середовища, кінцевою метою чого повинна стати вигідність скорочення кількості ресурсів, що використовуються в економічній системі. Безперервна інновація управління ефективністю екологічного виробництва слугує втіленням у реальність такого еколого-економічного процесу.

Стосовно сільського господарства екологічну ефективність можна визначити як процес отримання більшої кількості продукції, необхідної людині, при найменших витратах матеріальних, трудових ресурсів та мінімального шкідливого впливу на екосистеми [2]. На жаль, сучасні економічні підходи відкидають такий аспект, бо екологічна ефективність зменшує економічну. Для підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва необхідно не тільки нарощувати виробництво продукції, але раціонально використовувати її в господарстві та розподіляти по каналах реалізації. Найважливіші результати діяльності кожного підприємства – прибуток і рентабельність, які залежать, в основному, від реалізації продукції. На кожному підприємстві реалізація продукції повинна відбуватися відповідно до плану по її обсягу, асортименту і строкам.

Аналіз наявного закордонного досвіду ефективного впровадження екологічно чистого виробництва дає змогу виділити принципи, які позитивно відрізняють їх від інших підходів до вирішення екологічних проблем та мають інноваційну складову:

– *принцип упереджувального підходу* – впровадження інноваційних, ресурсощадних, безвідходних технологій, екологічно чистішої сировини, виготовлення необхідних товарів та послуг. Це дає можливість підвищувати конкурентоспроможність;

– *принцип превентивних заходів* – попередження утворення і використання токсичних та небезпечних речовин; мінімізація утворення та рециклізація відходів, попередження екологічних збитків. Впровадження відновлювальних видів енергії та матеріалів, саме на цьому базуються ресурсо-, енерго- та матеріалозбереження;

– *принцип цілісності* – комплексний підхід до використання та споживання природних ресурсів, відкритість інформації стосовно матеріалів, що використовуються, та виробників, котрі їх створюють. Такі дії сприяють формуванню союзу між сталим виробництвом і раціональним споживанням;

– *демократичний принцип* – демократичне керування протягом усього життєвого циклу продукції, відкритість усіх видів діяльності для суспільства.

За останні майже сто років із розвитком економіки поняття «інновація» набуло більш широкого тлумачення і належить тепер не тільки до галузі удосконалення технології виробництва, а поширюється і на організаційні, фінансові та будь-які інші сфери діяльності підприємства. Сьогодні інноваціями також називають нововведення у галузі управління кадрами, касових розрахунків, торговельної політики, використання функціональних структур тощо [3]. Цей термін може мати різні значення залежно від контексту, вибір якого залежить від конкретних цілей вимірювання або аналізу процесу чи явища дослідження [4].

Найбільший внесок у розвиток теорії інновації зробив, на думку фахівців, австрійський економіст Й. Шумпетеру, що розробив на початку століття власну теорію економічного розвитку. Він вважав, що основу економічного росту складають нововведення. Відповідно до класифікації Й. Шумпетера, поняття «нововведення» розглядається як [1: 2]:

- виготовлення нового, тобто ще невідомого споживачам, блага чи створення нової якості того чи іншого блага;
- впровадження нового, тобто даній галузі промисловості ще практично невідомого методу (способу) виробництва, в основі якого лежить нове наукове відкриття і який може полягати також у новому способі комерційного використання відповідного товару;
- освоєння нового ринку збуту, тобто такого ринку, на якому дотепер дана галузь промисловості цієї країни не була представлена, незалежно від того, існував цей ринок колись чи ні;
- одержання нового джерела сировини чи напівфабрикатів так само незалежно від того, чи існувало це джерело колись, чи вважалось недоступним, чи його ще тільки варто створити;
- проведення відповідної реорганізації, наприклад, забезпечення монопольного становища (за допомогою створення трестів) чи підрив монопольного становища іншого підприємства.

Запровадження інновацій пов'язане з інноваційним менеджментом, тобто системою управління інноваціями, інноваційним процесом і відносинами, що виникають у процесі руху інновацій [4]. Інновація є об'єктом впливу з боку господарського механізму, що впливає як на процеси створення, реалізації і просування інновацій, так і на економічні відносини між виробниками, продавцями і покупцями інновацій [7].

На думку польського вченого А.Х. Ясінського, підприємство, орієнтоване на інновації, або інноваційне підприємство – це таке підприємство, яке [5]:

- здійснює в широкому діапазоні роботи з досліджень і розвитку (або здійснює закупівлі нових продуктів або технологій);
- виокремлює на таку діяльність порівняно високі фінансові ресурси;
- систематично впроваджує нові науково-технічні рішення;
- представляє велику частку новинок (виробів і технологій) в обсязі продукції і послуг;
- постійно впроваджує інновації на ринок.

Таким чином, інновація як економічна категорія може бути представлена:

– *по-перше*, як результат стадії створення, в рамках якої відбувається управління, втілення у практику нових ідей, відкриттів і винаходів, нових наукових рішень, патентів, інформації та інших інтелектуальних нововведень. Цей результат зазвичай проявляється у вигляді продукту або процесу;

– *по-друге*, як нововведення, здатне задовольняти ринковий попит. У цьому випадку нововведення приймає товарну форму і відповідно виступає як товар на ринку інновацій, де і відбувається комерціалізація нововведень;

– *по-третьє*, як чинник виробничого процесу, постійно оновлюваний і, по суті, невичерпний. Це знаходить своє вираження у впровадженні нової техніки і технології, у зміні організаційних структур, методів управління тощо. У результаті використання

прогресивних нововведень виробнича система переходить на новий, більш високий рівень, підвищує ефективність свого функціонування;

— *по-четверте*, як ефект внаслідок використання нововведень. Ефект може бути різний: технічний, соціальний, економічний тощо. Економічний ефект на мікрорівні проявляється у прирості прибутку підприємства, що сприяє подальшій капіталізації. На макрорівні економічний ефект виражається, насамперед, у досягненні основної мети товариства — підвищення якості життя нації в цілому [8; 5; 9].

Процес управління відповідно до принципової схеми починається з формування системи цілей та завдань інноваційної діяльності (або проекту) на певний період часу [10]. Мета інноваційного управління — це необхідний або бажаний стан інноваційної системи в планованому періоді, виражений сукупністю характеристик. Мета організації або діяльності має встановлювати певні орієнтири їх розвитку на задані періоди часу [2]. Таким чином, мета організації, з одного боку, є результатом прогнозів і оцінки ситуації, а з другого, — виступає обмеженням для запланованих інноваційних заходів. Процес формування цілей становить одну з найважливіших процедур інноваційного менеджменту, що є складовою частиною і вихідним пунктом всіх планових розрахунків в інноваційній сфері.

Підприємства, які користуються інноваційними рішеннями, можуть приймати їх у двоякий спосіб: внутрішній — через розвиток власної діяльності з досліджень та розвитку — або зовнішній — беручи участь у трансфері технологій (наприклад, купівля ліцензії або участь у стратегічних альянсах).

Ефективне використання інновацій на вітчизняних підприємствах, приклади яких вже поширюються у практиці господарювання, сприятиме:

- впровадженню системного удосконалення технологічної, економічної та екологічної діяльності з метою скорочення обсягів утворення шкідливих викидів, скидів і виробничих відходів;
- удосконаленню організаційних заходів із залучення всього персоналу до визначення екологічних аспектів і створенню систем екологічного менеджменту;
- створенню постійного економіко-екологічного моніторингу планів і проектів екологічно чистого виробництва;
- мобілізації фінансових і матеріальних ресурсів для цільової реалізації екологічного виробництва;
- створенню та розвитку сучасних систем управління навколишнім середовищем із поступовою сертифікацією за вітчизняними та міжнародними стандартами.

У сучасній економіці простір між підприємствами різної величини, локалізованими в різних районах світу, завдяки інформатичним і комунікаційним технологіям не становить бар'єру співпраці. На сучасному етапі розвитку економіки існують практично необмежені можливості входження підприємства в різномірні коопераційні зв'язки у сфері інновацій [9].

Організаційна структура інновацій є дуже динамічним елементом інноваційного менеджменту та гнучко реагує на зміни зовнішніх і внутрішніх умов. Часто в рамках одного підприємства використовується декілька різних типів організаційних структур управління інноваціями: для швидко зростаючих напрямів техніки і технології створюються програмні комплекси, а для традиційних видів продукції використовується стійка штабна структура. Поєднання різних типів структур у рамках одного підприємства створює умови для найбільш раціональної просторової організації інновацій.

Інноваційний менеджмент дозволяє використовувати різні форми організації інновацій, формами яких є способи функціонування й поєднання в просторі і часі елементів інноваційних процесів. Водночас за своєю суттю форми організації інновацій представляють собою різні способи поділу праці при проведенні інноваційних проєктів. Розрізняють такі форми організації інновацій, як концентрація, спеціалізація, кооперування і комбінування.

Згідно з вимогами ефективного менеджменту система контролю на підприємстві повинна передбачати здійснення різних видів контрольної діяльності. Принципове значення для організації контролю на підприємстві мають такі ознаки: мета контролю, предметна сфера, масштаби і форми контролю (рис. 1).

Рис. 1. Менеджмент видів інноваційних процесів (авторська розробка на основі джерела [6])

Стратегічний контроль становить зміст діяльності вищого менеджменту на підприємстві і передбачає облік, оцінювання й аналіз результатів розроблення і реалізації перспективної концепції розвитку інновацій. Він здійснюється як на стадії формування стратегії, так і в ході її реалізації. Стратегічний контроль концентрується на життєво важливих аспектах політики підприємства: маркетингу, науково-технічних прогнозах, продуктово-тематичному портфелі. При організації та проведенні стратегічного контролю використовуються методи якісних оцінок, порівняльного аналізу тенденцій, міжнародних порівнянь. Оперативний контроль становить зміст діяльності більшою мірою середнього і нижчого менеджменту на підприємстві. Він націлений на поточний облік, аналіз здійснюваних інноваційних процесів та має на меті забезпечення виконання прийнятих планових завдань. Об'єктами оперативного контролю є тематичні та виробничі завдання, терміни проведення робіт, передбачені планом ресурси, пов'язані з діяльністю підприємства витрати. При організації та здійсненні оперативного контролю використовуються найчастіше методи кількісного обліку та аналізу стану інноваційних проєктів. Всі види управлінського контролю на підприємстві за предметною ознакою поділяють на фінансові та адміністративні.

Отже, для створення ефективного інноваційного управління процесами на екологічних підприємствах повинна бути сформована система інноваційного менеджменту. Загалом, для вирішення проблеми підвищення ефективності управління екологічним виробництвом

у сільському господарстві на основі впровадження інновацій вважаємо за доцільне реалізацію таких заходів: добре підготувати виробничий персонал і вивільнити зайвих працівників; збільшити капітолавкладення на розвиток сільського господарства; вести боротьбу із незаконним використанням заборонених речовин (підвищити роль екологічного контролю та екологічної експертизи); забезпечити процес екологізації сільськогосподарського виробництва; завершити ігнорування екологічних норм, задля економічних інтересів; впроваджувати передові механізації сільського господарства з урахуванням екологічних вимог; активізувати теоретичні дослідження у сфері інновацій та її сучасних концепцій для створення можливостей прогнозування перспектив довгострокового техніко-економічного розвитку екологічного виробництва; на всіх рівнях формувати у сучасних менеджерів та бізнесменів філософію підприємництва як основи підприємницької інноваційності, відповідної новим організаційним формам інноваційного бізнесу; на державному рівні при розробці програми розвитку та підтримки підприємництва більше уваги приділяти формуванню вітчизняної системи інноваційного підприємництва як рівноправної його складової, сприяти формуванню відповідних організаційних структур, фінансового механізму та системи податкових пільг; зосередити увагу керівників вітчизняних підприємств на доцільності використання світового досвіду у фінансуванні інноваційних процесів, особливо тих інструментів, які б дозволяли оперативно залучати додаткові фінансові ресурси в необхідному обсязі з максимальним ефектом за мінімальною вартістю і на потрібний термін; об'єднати зусилля науковців, зацікавлених у створенні моделі інноваційного менеджменту, для розробки його методології, заснованої на інтелектуальному продукті еволюції системи знань науки управління.

1. *Ілляшенко Н.С.* Трендотчинг як інструмент визначення стратегічних напрямків розвитку / Н.С. Ілляшенко, А.С. Росохата // Маркетинг і менеджмент інновацій. – 2011. – № 1. – С. 2935; 2. *Дучинська Н.І.* Ефективність сільськогосподарського виробництва: сутність та шляхи підвищення: [електронний ресурс] / Н.І. Дучинська, Н. М. Бондаренко, К.А. Лядова. – Режим доступу: <http://vestnikdnu.com.ua/archive/201372/duchinska.html>; 3. Лідери економіки світу: [електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ru.osvita.ua/vnz/reports/international-relations/19328/>; 4. Маркетинг інновацій і інновації в маркетингу: монографія / За ред. С.М. Ілляшенка. – Суми: Університетська книга, 2010. – 615 с.; 5. *Ілляшенко Н.С.* Організаційно-економічні засади інноваційного маркетингу промислових підприємств: монографія / Н.С. Ілляшенко. – Суми: Сумський державний університет, 2011. – 192 с.; 6. *Касьяненко В.О.* Зарубіжний досвід управління інноваційним потенціалом економіки та можливості його використання в Україні / В.О. Касьяненко // Маркетинг і менеджмент інновацій. – Т. 2. – 2011. – № 4. – С. 200–204; 7. *Захарченко В.И.* Инновационное развитие в Украине: наука, технология, практика: монография / В.И. Захарченко, Н.Н. Меркулов, Л.В. Ширяева. – Одесса: Печатный дом, Фаворит. – 2011. – 598 с.; 8. Маркетинг. Менеджмент. Інновації: монографія / за ред. д.е.н., професора С.М. Ілляшенка. – Суми: ТОВ «Друкарський дім «Папірус», 2010. – 621 с.; 9. *Гринько Т.В.* Концепция адаптивного управления инновационным развитием промышленного предприятия: [электронный ресурс] / Т.В. Гринько. – Режим доступа: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/eprom/2010_52/st_52_17.pdf; 10. *Мескон М.* Основи менеджменту: [електронний ресурс] / М. Мескон, М. Альберт, Ф. Хедоурі. – Режим доступу: <http://bibliotekar.ru/biznes-43/index.htm>.